

УДК 02:001(438)-051Пел(092):097(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.7(336).44-52

Тетяна Якубова,

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця НБУВ,
e-mail: tanya.yakubova@ukr.net

Ярослав Матвійшин,

кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки),
професор Міжнародної академії наук у Сан-Маріно,
e-mail: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Професор Віленського університету Міхал Пелка-Полінський: дослідження наукового доробку та книжкових знаків

У статті досліджено книги професора Віленського університету М. Пелкі-Полінського з фонду бібліотеки Університету Св. Володимира, колекції "Бібліотека Волинського ліцею", фонду літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Проаналізовано результати досліджень українських, польських і литовських учених, в яких містяться відомості щодо наукової діяльності М. Пелкі-Полінського. Наголошено на вагомій ролі науковця в розвитку математичної науки в Литві та Польщі, а також впливі його праць на викладання математики в навчальних закладах Галичини й Волині. Розглянуто наукову діяльність М. Пелкі-Полінського та наукові зв'язки з Україною. Наведено книгознавчі відомості про видання авторства вченого з фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Проаналізовано друковані та рукописні праці М. Пелкі-Полінського, його бібліотечну роботу, бібліофільські вподобання, предмети колекціонування. Надано книгознавчі та історичні відомості щодо книг із приватної бібліотеки М. Пелкі-Полінського та історії зібрання. Репрезентовано книгознавчі матеріали щодо вивчення та атрибуції книжкових знаків на книгах М. Пелкі-Полінського.

Ключові слова: М. Пелка-Полінський; книжкові знаки; атрибуція; бібліотечні фонди; книжкова культура

Постановка проблеми. У фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ВБЗІК ІК НБУВ) зберігаються книги професора Віленського університету М. Пелкі-Полінського.

Польські видання праць вченого з унікальними книжковими знаками з фондів ВБЗІК ІК НБУВ тривалий час залишалися поза науковим обігом і потребують книгознавчих досліджень. Вивчення та атрибуція книжкових знаків на книгах М. Пелкі-Полінського є актуальним дослідницьким завданням, оскільки ці видання слугують цінним джерелом з історії вітчизняної книжкової культури. Окрім того, сторінки біографії науковця, пов'язані з Україною, потребують ґрунтовнішого дослідження та нового осмислення.

Аналіз досліджень і публікацій. Діяльність М. Пелкі-Полінського та його внесок у розвиток науки розглянуто у працях вітчизняних науковців. Зокрема, професор, книгознавець Я. Матвійшин у статті "Математик-педагог Юзеф Чех (1762—1810) — перший директор Вищої Волинської гімназії" зазначав, що підручник Ю. Чеха "Короткий виклад арифметики з таблицями, що містять приклади на обчислення: написаний для

академічної молоді" вийшов друком у 1807 р. і перевидавався у 1809, 1817, 1827, 1828 рр. [1]. У перевиданнях підручника віленський математик М. Пелка-Полінський частину латиномовної термінології замінив на польську. Дещо складний при початковому вивченні арифметики підручник завдяки виправленням М. Пелкі-Полінського виявився доступним та особливо корисним під час підготовки до іспитів і саме тому набув такої популярності на Волині та в Польщі [1].

Професор фізики В. Шендеровський та історик науки Л. Кравчук у статті "З історії розвитку науки про електромагнетизм" дослідили діяльність українського вченого, професора, відомого фізика з Волині С. Стубелевича в контексті історії розвитку вчення про електромагнетизм, наголошуючи на значенні становлення електромагнетизму для подальшого розвитку фізики. Автори зауважували, що "після С. Стубелевича явища електрики і магнетизму успішно досліджували його учні: Єжі Кароль Скрозький, що став професором Варшавського університету, Карл Єнц — професор Київського університету, Фелікс Джевінський, Міхал Пелка-Полінський, Антон Вірвич, які працювали в Вільнюському університеті" [19].

Л. Кравчук у статті "Студії професора Віленського університету С. Стубелевича в західноєвропейських наукових школах (1802—1804 рр.)" зауважує, що на 1817—1820 рр. (за ректорства Малевського у Віленському університеті) припадав найпотужніший потік закордонних подорожей майбутніх професорів, поміж яких був і математик М. Пелка-Полінський. За час існування Віленського університету вдосконалювали знання за кордоном понад 20 осіб, більшу частину яких становили представники точних і природничих наук [2].

Польський історик, професор А. Соколовський у другому томі праці "Dzieje porozbiorowe narodu polskiego ilustrowane" надав стислі біографічні відомості щодо професора математики Віленського університету М. Пелкі-Полінського. Автор зауважував про польське походження вченого й акцентував на значущості його математичних праць. У розвідці також наголошено на цінності бібліотеки М. Пелкі-Полінського, яка у 1902 р. була розпорошена та відома як бібліотека Гурських (Biblioteka Gurskich). Автор зазначав, що відомості про видатного науковця запозичено з історичних джерел колекції доктора І. Белінського [3].

Лекції з математики М. Пелкі-Полінського формували світогляд польських науковців. Зокрема, історик З. Глогер у першому томі монографії "Pisma rozproszone. 1863—1876" зауважував, що майбутній магістр філософії, професор А. Бартошевич, як і багато інших польських науковців, слухав лекції з математики Я. Снядецького та М. Пелкі-Полінського у Віленському університеті. Автор також зазначав, що, крім математики, М. Пелка-Полінський займався філософією, перекладацькою діяльністю, був членом Товариства приятелів наук у Варшаві [4].

Краківська історикня науки з Львівщини Я. Діані у статті "Trygonometria w polskich prcach matematycznych do końca XIX wieku" зауважувала, що польські математики вже використовували підручники М. Пелкі-Полінського в середині XIX ст., зокрема професор В. Єзифович. На думку дослідниці, одним із найгрунтовніших підручників із математики XIX ст. є видана у 1816 р. книга професора Віленського університету М. Пелкі-Полінського "Початки плоскої тригонометрії" (2-е вид., 1820). У третьому виданні книги (1828) додано тригонометричні формули й таблиці логарифмів числа та функції синуса й косинуса. Матеріал книги систематизовано, подано стисло й зрозуміло [5].

Польська історикня науки А. Е. Вітек у статті "Analiza historyczno-porównawcza języka mate-

matyki z zakresu trygonometrii na podstawie podręcznika Michała Pełki Polińskiego Początki trygonometrii płaskiej z 1828 roku" акцентувала на значущості підручника М. Пелкі-Полінського "Початки плоскої тригонометрії" для сучасної математичної науки. Авторка зробила висновок, що в математичній мові вченого, використаній у підручнику, багато понять, якими послуговуються й нині, а математичні формулювання цілком зрозумілі, що вплинуло на спосіб подання змісту університетських курсів математики та методику викладання математики в Польщі та Литві у XIX ст. [6].

Польська історикня К. Бартніцька у статті "Człowiek uniwersytetu: Michał Pełka-Poliński (1783—1848). Kariera akademicka ubogiego szlachcisa na Uniwersytecie Wileńskim" навела факти біографії вченого, зосібна щодо розвитку наукової кар'єри, схарактеризувала його особисті якості [11].

Литовський історик математики З. Жемайтис у статті "Фізико-математичні науки у старому Вільнюському університеті (1579—1832)" зосередив увагу на діяльності науковців Віленського університету в 1803—1832 рр. Дослідник зазначає, що до 1811 р. математику викладав професор Ф. Норваша. Його здібним учнем був М. Пелка-Полінський, який спеціалізувався на геометрії, астрономії та був обраний наступником професора на кафедрі прикладної математики, оскільки успішно викладав курси аналітичної геометрії та вищої алгебри [16].

З. Жемайтис зауважував, що М. Пелка-Полінський був обдарованим математиком і поглиблював знання, як зазначалося, під час майже п'ятирічного закордонного відрядження, вивчаючи прикладну й практичну математику та механіку. Польський учений відрізнявся винятковою працездатністю, багато зусиль і часу присвячував колекціонуванню матеріалів з історії Віленського університету, які планував описати. Від 1821 р. і майже до закриття навчального закладу 1830 р. М. Пелка-Полінський викладав курс прикладної математики на високому рівні, користуючись переважно науковою французькою літературою, так само як і його попередник З. Немчевський. Окрім того, М. Пелка-Полінський читав курс геодезії. В останньому році зосередив наукові зусилля на аналітичній механіці, також підготував низку підручників із математики для вищої та середньої школи [16].

Литовський історик математики Ю. Баніоніс у монографії "Математична думка в Литві (Історичний огляд до 1832 р.)" надає біографічні відомості про життя й науковий шлях М. Пелкі-Полінського, наголошуючи, що професор продовжив традиції французької математичної школи

[17]. "Traktat o geodeziji" вважають першим підручником із геодезії як у Литві, так і в Польщі. На думку Ю. Баніоніса, наукові праці М. Пелкі-Полінського свідчать, що професор був людиною великої ерудиції, працюютою і творчою. Учений був членом наукових товариств Флоренції, Падуї, Парижа, Варшави. З 1836 р., після виходу на пенсію, працював над питаннями історії науки та залишив цінні бібліографічні праці для Віленського університету [17].

Литовська історикиня Д. Мілінкевічуте в дисертації "Імператорський Віленський університет (1803—1832): професори і ад'юнкти колективні біографії" подала стислі біографічні відомості та список праць М. Пелкі-Полінського [18], а також перелік рукописних документів із фондів бібліотеки Вільнюського університету щодо біографії науковця. Серед цих документів є теки М. Пелкі-Полінського, що містять його біографічні записки ("Teki Poliskiego". Notaty biograficzne różne. A-S. VUBRS, f.2, b.DC — 177b) [18].

Польський історик, бібліограф Р. Лев (Льов) у книзі "Literackie podsumowania posko-hebrajskie i polsko-izraelskie" (розділ 2 "Rzecz o Berku Neumanie — Drukarzu wileńskim", с. 97 —107) наводить спомини Ю. Крашевського, який у перших десятиліттях XIX ст. стверджував, що жоден книготорговець і видавець у Вільнюсі "не думав про дуже малий тираж книги", яка не є науковою чи перекладною [24; 25], публікували та продавали лише твори, з яких був відчутний і швидкий прибуток. Економічні закони змушували видавців Вільнюса підпорядковувати діяльність до вимог ринку, де книга була лише товаром, який мав бути якісно створеним і успішно реалізованим. У цих жорстких умовах видавець Б. Нейман у 1828 р. опублікував у Вільнюсі працю М. Пелкі-Полінського "Початки плоскої тригонометрії", що свідчить про значний попит серед науковців і студентів на цю книгу, яка активно продавалась на книжковому ринку в Вільню та в Литві [24].

Польський історик Й. Белінський у книзі "Bieliński Józef. Uniwersytet Wileński (1579—1831)" узагальнив наукові відомості про внесок професорів і викладачів Віленського університету, зокрема М. Пелкі-Полінського, у розвиток та викладання математики в Литві в першій половині XIX ст. [20]. Дослідник зазначав, що віленські професори З. Немчевський, а згодом М. Пелка-Полінський мали ґрунтовні наукові знання і з надзвичайною педагогічною майстерністю читали лекції за найкращими зразками, які перейняли впродовж кількох років навчання в закордонних університетах.

У 1848 р. статтю "Biegżycia i prace naukowe Michała Pełki Polińskiego", присвячену життю та науковим працям М. Пелкі-Полінського, надрукував Ф. М. Собещанський — польський археолог, краєзнавець, бібліотекар, публіцист, мистецтвознавець, видавець, редактор і цензор (1813—1878) (<https://books.google.com.ua/books?id=wewbAQAAlAAJ&pg=PA175&lpg=PA175&dq>)

[21]. Автор зазначав, що 31 серпня 1848 р. у Вільню помер М. Пелка-Полінський, який був поважною постаттю в наукових колах, а праці заслуженого професора в "останні роки звикли вивчати варшавські вчені". М. Пелка-Полінський скрупульозно збирав наукові відомості, старі книги, нумізматичні речі, привозив їх у Варшаву, де обмінювався з колекціонерами, поповнюючи власну бібліотеку новими історичними книгами й рукописами.

Ф. М. Собещанський наголошував, що М. Пелка-Полінський надавав наукову допомогу всім, хто її потребував, наприклад, і особисто йому під час роботи над історією вільних наук у Литві. Автор з великою вдячністю згадував творче спілкування з М. Пелкою-Полінським, особливо період їхньої дружби, коли учений погодився написати статтю про польські старожитності та історичні польські матеріали, які зібрав у своїй бібліотеці. Ф. М. Собещанський також навів коротку біографію М. Пелкі-Полінського та список його праць, зосібна друкованих книг і статей у віленській періодиці з предметів фізико-математичних, а також перелік рукописів (20 позицій), зазначаючи, що своїми працями Полінський "прислужив" польському суспільству та його внесок високо оцінений читачами "Бібліотеки Варшавської" [21].

Литовська історикиня Г. Друнгілієне у біографічній статті "Pełka -Poliński, Michał (Mykolas Pełka-Polinskis)" зазначила, що у Віленському університеті М. Пелка-Полінський викладав прикладну та вищу математику, аналітичну геометрію, продовжуючи традиції французької математичної школи; був ординарним професором (1820), деканом фізико-математичного факультету (1828—1832) [26]. Дослідниця зауважувала, що науковець брав активну участь у діяльності європейських наукових товариств і входив до складу ліквідаційної комісії Віленського університету. Після закриття навчального закладу зберігав і досліджував архіви кураторства Віленського університету та Віленського наукового округу, описав невідомі бібліографам друки Санкт-Петербурзької імператорської бібліотеки (1836—1837, польські), склав хронологічні покажчики старих друків. Видав перший у Польщі

та Литві підручник з геодезії "Про геодезію" (1816, польською мовою); "Елементи плоскої тригонометрії" (1816, польською мовою); "Елементи геометрії для юнацтва" (1817, польською мовою); "Бібліографічний додаток" (1840); десяток науково-популяризаторських статей (переважно анонімних). Збирав велику особисту бібліотеку, колекції рукописів, малюнків, монет, які після його смерті потрапили до В. Гурського (Górski), були розпорошені, відтак частина рукописів зберігається у бібліотеках Вільнюського університету та Литовської академії наук (Ф 133 (рукописи, витяги), спогади, переклади наукових праць). Помер від холери, похований на Бернардинському цвинтарі у Вільнюсі [26].

У статті також наведено бібліографію наукових праць з історичними матеріалами про М. Пелку-Полінського: Janowski Ludwik. Słownik bio-bibliograficzny dawnego Uniwersytetu Wileńskiego. Wilno : Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie: z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego, 1939, s. 349—351; Skibińska Władysława. Poliński Michał, Pelka. In: Słownik pracowników książki polskiej. [Pod redakcją Ireny Treichel]. Warszawa ; Łódź : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972, p. 695—696; Dobrzycki Stanisław. Poliński (Pelka Poliński). In: Polski słownik biograficzny. T. 27/2, z. 113. Wrocław [etc.] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982, s. 311—312; Riauba Bronius, Vasiliauskaitė Nijolė. Senojo Vilniaus universiteto matematikos istorija: Jėzuitų kolegija (1570—1579), Vilniaus universitetas (1579—1832). Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 157—162. Milinkevičiūtė Daiva. Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803—1832) profesorių ir adjunktų kolektyvinė biografija: Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, Istorija ir archeologija H 005. Vilnius, 2020, p. 307—308 та ін. [26].

Польський історик С. Вальчак у статті "Akademia Wileńska a rozwój polskiej geodezji w latach 1579—1832. Muzeum i Wystaw Stowarzyszenia Geodetów Polskich" наголошував на значущості досліджень М. Полінського з геодезії у Віленському університеті [27]. Автор зауважував, що розвиток літератури про геодезію припадає на 1816 р., який збігся з початком міжнародного (російсько-шведського) виміру градусів меридіана (1816—1852) від Чорного до Норвезького морів на чолі з відомим землеміром на російській службі, генералом К. Теннером. Книгу до видання підготував тодішній викладач математики Вільнюського університету М. Пелка-Полінський під назвою "О геодезії". С. Вальчак вважає, що хоча видання є компіляцією французьких праць (Delambre, Nechain, Legendre et al.), однак

зусиллями вченого подано у формі доступних інструкцій і рецептів та має незаперечну цінність як перша книга польською мовою, присвячена вищій геодезії. Її перевага полягає в тому, що науковий текст написаний прозоро й зрозуміло, гарною польською мовою, є компактним корпусом теоретичних основ вищої геодезії [27].

Мета статті — дослідити книжкові знаки на книгах М. Пелки-Полінського; на підґрунті книгознавчої інформації з'ясувати вплив наукових праць ученого на розвиток та викладання математики й природничих наук у Галичині та на Волині, в Університеті Св. Володимира в Києві; надати книгознавчу та історичну інформацію щодо приватної бібліотеки, бібліотечної діяльності вченого, що стали вагомою частиною його наукової та бібліотечної спадщини; здійснити книгознавчий огляд видань професора М. Пелки-Полінського з фондів ВБЗІК ІК НБУВ, виокремити відомості про їх побутування в різних бібліотеках, зокрема у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі — ЛННБУ) та в інших європейських бібліотеках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міхал Пелка-Полінський (Michał Pełka -Poliński, Michał Pełka Poliński, Міхал Полінський, Міхал Пелка-Полінський, 1784—1848) — математик і фізик, професор математики Віленського університету (фото 1).

Фото 1. Портрет М. Пелки-Полінського у книзі А. Sokółowski "Dzieje porozbiorowe narodu polskiego ilustrowane". Warszawa, 1904. T. 2. Cz. 1

Народився в Новоградському воєводстві, яке в першій половині XIX ст. належало до Гродненської губернії. Після курсу наук у середній школі базиліанів в Жировичах навчався в гімназії та студіював математично-фізичні науки у Віленському університеті [21], який закінчив зі ступенем магістра філософії (1808); у 1816 р. за працю з геодезії здобув ступінь доктора філософії. Від 1817 р. викладав алгебру та геометрію у Віленському університеті. У 1818 р.

був відряджений за кордон для вдосконалення наукової роботи; став членом наукових товариств при Флорентійській академії, Академії наук і мистецтв в Падуї, Паризькій філософській академії; згодом — членом Товариства приятелів наук у Варшаві. Після повернення до Віленського університету 1819 р. М. Пелку-Полінського обрано доцентом, а наступного року — професором кафедри прикладної вищої математики (1820—1832), візитатором гімназійних і парафіяльних шкіл у Вільно, а у грудні того самого року — префектом вчительської семінарії. 18 травня 1824 р. ученого призначено деканом фізико-математичного відділення (цю посаду також обіймав 1827 і 1830 рр.). М. Пелка-Полінський входив до складу комітету, що опікувався школами Віленського навчального округу (1819, 1823 рр.), розробляв у складі спеціального комітету (від 27.11.1824) новий проєкт реорганізації шкіл округу, а також нових законів університету. Як член Комітету шкільного неодноразово перевіряв роботу шкіл і наукових закладів у Вільно та різних губерніях, виконував доручення організації до моменту її закриття 1836 р. [21]. Одночасно був активним членом групи вчених (починаючи з 1822 р.), що займалася розробленням нових наочних приладів та інструментів, а також написанням навчальних посібників для середніх шкіл. У 1826 р. М. Пелка-Полінський візитував школи Гродненщини й Білосточчини. Науковець отримував різноманітні листи-прохання від колег, студентів чи третіх осіб, наприклад, лист, надісланий від Б. Пелці: викладач італійської мови у Віленському університеті дістав важку травму ноги й не міг виходити з дому, а отже звертався до професора за фінансовою підтримкою. М. Пелка-Полінський тривалий час підтримував контакти з ученими Італії, оскільки був членом наукових товариств Флоренції, Падуї та Лукки (Lio Boizou "La correspondance en français des savants de l'université de Vilnius de la fin du XVIIIe siècle au début du XIXe." / Лоїк Буазу "Листування французькою мовою вчених Вільнюського університету з кінця 18 до початку 19 століття"; <https://books.openedition.org/pur/55376>).

М. Пелка-Полінський опублікував "Traktat o geodezji", друкував науково-популярні статті в журналі "Dziennik Wilenski", водночас низка праць залишилася в рукописній формі, зокрема: "O pożytku nauk matematycznych" ("Про переваги математичних наук"), "O przecięciach ostrokągowych" ("Про поперечні розрізи"), "O dziełach matematycznych" ("Про математичні праці"), "Bibliografia dzieł matematycznych" ("Бібліографія математичних робіт") [7].

Відомості про рукописи М. Полінського, що збереглися в колекції Вільнюського університету, а також їх перелік знаходимо у працях: Nowak L. "Nieznane materiały do dziejów Uniwersytetu Wileńskiego i oświaty na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego", "Ateneum Wileńskie", R. 13, 1938, z. 2; Rabowicz E. "Polonica oświeceniowe w bibliotekach i archiwach ZSRR, Miscellanea z doby oświecenia", "Archiwum Literackie", t. 5, Wrocław, 1960.

М. Пелка-Полінський редагував посмертні видання "Короткого викладу арифметики з таблицями, що містять приклади на обчислення..." Ю. Чеха — математика, астронома, першого директора Вищої Волинської гімназії. Підручник за редагування М. Пелки-Полінського суттєво вплинув на методику викладання математики у Волинській гімназії [8].

Наведемо головні наукові праці М. Пелки-Полінського з математики, фізики, історії науки, бібліографії: "O geodezyi". Wilno, 1816; "Wyjątki z raportów z podróży o zakładach naukowych w Nienmcech, Francyi i Szwajcaryi" — у "Dziennik Wileński", 1819, I, s. 109, 231, 500, 668; 1820, II, s. 410; III, 414; "O Anabaptystach we Francyi" — у "Dzieje Dobroczynności", 1823, II, s. 411; "Wiadomość o znajdujących się w okręgu Uniwersytetu Wileńskiego funduszach czyli konwiktach" — у "Dzieje Dobroczynności", 1820, s. 609; 1821, s. 439—2099; "Dodatek bibliograficzny do dzieła Gąsiorowskiego: "Zbiór wiadomości do historii lekarskiej" — у "Wizerunki", XII, s. 128, XIII, s. 142; "O pożytku z nauk matematycznych", pykonuc; "O hidrawlice", pykonuc; "O przecięciach ostrokągowych", pykonuc; "O dziełach matematycznych", pykonuc; "Spis książek od wpowactżenia druku az do naszych czasów, wyszłych z drukarni pykonuc; "Początki trygonometrii płaskiej". Wilno, 1816, 1821, 1828; "Początki jeometrii dla pożytku młodzieży". Wilno, 1817; "Traktat początkowy rachunku różniczkowego całkowego". Wilno, 1824.

У рукописному відділі Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігаються нумізматичні замітки М. Пелки-Полінського, придбані у 1917—1918 рр. у дослідника минулого Варшави, літературного критика Т. Гомулицького у складі 166 рукописів у 101 томі. Рукописи опрацював К. Тишковський, бібліограф Львівської бібліотеки Оссолінських у Львові [9; 10].

Значний період життя М. Пелка-Полінський присвятив бібліографічним й історичним дослідженням, насамперед з історії математико-фізичних наук та освіти. Результати бібліографічних досліджень у галузі давньопольської літератури та

наукової бібліографії науковець публікував, іноді анонімно, у виданні "Образи і трибуни науки" ("Wizerunkach i Rostrzasanach Naukowych", 1836—1840). Здобутки М. Пелкі-Полінського на ниві бібліографічних пошуків високо цінували історики, бібліотекарі й бібліографи.

М. Пелка-Полінський колекціонував давні книги, гравюри, монети, медалі та старі документи (головно пов'язані з Литвою), збирав відомості з історії університету, освіти та з різних галузей науки.

Книжкова колекція охоплювала кілька тисяч томів, у тому числі календарі та панегірики, рукописи, гравюри, старі відбитки, листівки тощо. У бібліотеці Литовської академії наук у Вільнюсі є рукопис (довідник під криптонімом Б. Ф. 1838), що містить каталог книжкового зібрання М. Пелкі-Полінського. Окремі матеріали та відбитки з колекції потрапили до Товариства Музею науки і мистецтва у Вільно (згодом — Товариства приятелів наук), інші було продано бібліофілам.

Згідно із заповітом М. Пелкі-Полінського, спадкоємцем бібліотеки мав стати один із синів його зятя В. Гурського, котрий за бажанням заповітодавця повинен був присвятити себе науці. Після "спільної ради" з синами В. Гурський вирішив, що бібліотеку можна продати, якщо це піде "на користь литовської провінції".

Після смерті М. Пелкі-Полінського його колекції стали власністю В. Гурського. У 1902 р. його син Ярослав продав майже весь архів ученого разом із рукописами А. Тишкевичу; згодом архів придбав Ю. Каленбах для музею Чарторийських у Кракові. У 1938 р. рукописи М. Пелкі-Полінського було опрацьовано й наступного року передано Університету Стефана Баторія у Вільно. Також було укладено список рукописних матеріалів зі спадщини М. Пелкі-Полінського, що зберігалися в колекціях бібліотеки Литовської академії наук у Вільно та у відділі рукописів бібліотеки Вільнюського університету.

У спадку М. Пелкі-Полінського залишилося багато матеріалів щодо його особистого життя та наукового шляху. Це насамперед велика за обсягом кореспонденція та щоденники, що охоплюють 1802—1848 рр. Нині листування М. Пелкі-Полінського зберігається переважно у бібліотеках Литовської академії наук та Вільнюського університету. Частина рукописних щоденників перебуває у фондах бібліотек Вільнюського університету (Ф. 14-12, Ф. 14-13, Ф. 14-14), Литовської академії наук (Ф. 151-2045, Ф. 151761) та Національної бібліотеки Польщі у Варшаві (П. 7813) [11].

Книги авторства М. Пелкі-Полінського також зберігаються у фондах бібліотеки Університету

Св. Володимира (розділ "РОКИ"), у колекції "Бібліотека Волинського ліцею", у фонді літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ. Джерелознавчий матеріал книжкових знаків цих видань доволі цікавий у науковому плані й становить предмет дослідження та атрибуції. Розгляньмо докладніше примірники книг М. Пелкі-Полінського з фондів ВБЗІК ІК НБУВ.

Книга "*Początki trygonometrii płaskiej*" (W Wilnie : W drukarni B. Neumana, 1828. [2]; VII; 98; 60 s.; ВБЗІК ІК НБУВ, шифр: 1881-1124) — середнього формату, оправа з коричневого картону [12]. На титульному аркуші розміщено бібліотечний шифр розділу "РОКИ" бібліотеки Університету Св. Володимира, написаний олівцем: "1881—1124" [13]. У нижній частині титульного аркуша — овальна фіолетова печатка університетської бібліотеки, на якій наявні зображення двоголового орла та напис "Бібліотека Імператорського Університета Св. Володимира" (фото 2).

Фото 2. Титульний аркуш книги М. Пелкі-Полінського "*Początki trygonometrii płaskiej*"

На титульному аркуші зазначено що це третє видання книги, а також подано відомості про посади й вчені звання М. Пелкі-Полінського: колегіальний радник у Віленському імператорському університеті; ординарний професор вищої прикладної математики, декан факультету фізичних і математичних наук, доктор філософії та член багатьох наукових товариств. У виданні розміщено таблицю з геометричними малюнками (фото 3).

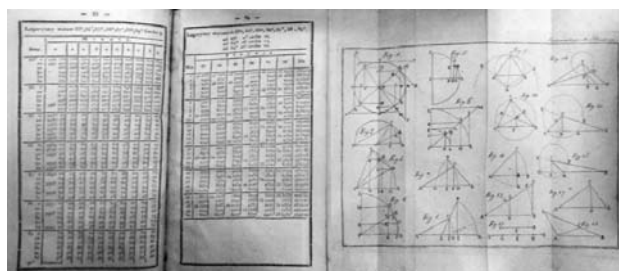

Фото 3. Таблиця з геометричними малюнками у книзі М. Пелкі-Полінського "*Początki trygonometrii płaskiej*"

Книга М. Пелкі-Полінського *"Początki trygonometrii płaskiej"* (W Wilnie : W Drukarni Dyecezalney u XX Misyonarzów, 1816. 80, [9] s.; ВБЗІК ІК НБУВ, шифр: Крем 2570) — середнього формату, обкладинка м'яка, блакитного кольору (фото 4).

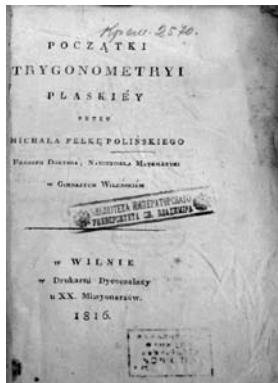

Фото 4. Титульний аркуш книги М. Пелкі-Полінського *"Początki trygonometrii płaskiej"*

На обкладинці є автограф М. Пелка-Полінського, наведений чорним чорнилом: "Do biblioteki Gymnazyum Wolyńskiego Autor ofiaruje" (фото 5).

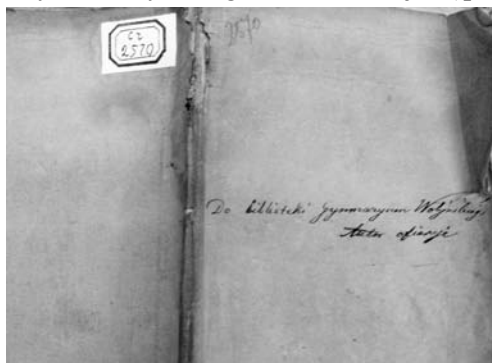

Фото 5. Автограф М. Пелкі-Полінського у книзі *"Początki trygonometrii płaskiej"*

На титульному аркуші наявна синя чотирикутна печатка "БИБЛИОТЕКА ИМПЕРАТОРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА" та вказано вчене звання й посада М. Пелкі-Полінського: доктор філософії, учитель математики у Віленській гімназії. Книга надійшла до бібліотеки Університету Св. Володимира з фондів книгозбірні Волинського ліцею, про що свідчить старий бібліотечний шифр. У ньому скорочено позначено назву м. Кременця, в якому тривалий час працював відомий навчальний заклад Волині з великою науковою бібліотекою. Видання з цієї книгозбірні, зокрема наукові праці М. Пелкі-Полінського, згодом потрапили до Києва.

Книга М. Пелкі-Полінського *"O geodezyi"* (W Wilnie : Drukiem Iózefa Zawadzkiego typografa Imper. Wilen. Uniwer, 1816. 58 s.; ВБЗІК ІК НБУВ, шифр: Cr 2571) зберігається в колекції "Бібліотека Волинського ліцею" (фото 6) [14]. Видання має м'яку блакитну обкладинку, на якій чорним

чорнилом зроблено напис "Do biblioteki Gymnazyum Wolyńskiego Autor ofiaruje". На титульному аркуші зазначено, що автор книги М. Пелка-Полінський є доктором філософії.

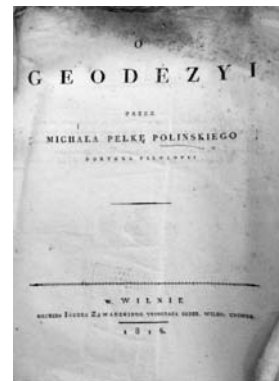

Фото 6. Титульний аркуш книги М. Пелкі-Полінського *"O geodezyi"*

У книзі "O geodezyi" міститься таблиця малюнків до університетського курсу геометрії (фото 7).

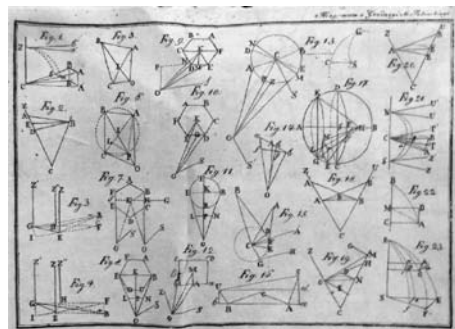

Фото 7. Таблиця малюнків до університетського курсу геометрії у книзі М. Пелкі-Полінського *"O geodezyi"*

Книга *"Recenzya. Nauka matematyki do użycia szkoły elementarniej artylerji i inżynierów przez Ałexandra Konkowskiego Profesora a matematyki w teyże szkole. Tom I obeymuiacy Arytmetyke"* (W Warszawie : W drukarni Wiktora Dąbrowskiego, 1811. 83 s.; ВБЗІК ІК НБУВ, шифр: Cr 5577) — середнього формату, у м'якій блакитній обкладинці, зберігалась у фондах бібліотеки Волинського ліцею, про що свідчить старий бібліотечний шифр. На першій сторінці є оранжева овальна печатка бібліотеки Університету Св. Володимира "BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS St. Vladimiri" та синя чотирикутна печатка "Центральна наукова БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 2901396".

Волинський ліцей м. Кременця був започаткований як гімназія 1805 р., а ліцеєм став від 1819 р. За задумом Т. Чацького — співзасновника Вищої Волинської гімназії у Кременці, ліцей мав стати навчальним закладом університетського рівня з бібліотекою, в якій було представлено праці викладачів і професорів Віленського університету, зокрема М. Пелкі-Полінського, братів Снядецьких, Е. Словацького.

Ймовірно, що М. Пелка-Полінський цікавився навчальним процесом у Вищій Волинській гімназії, зосібна специфікою викладання геометрії, а тому подарував свої книги бібліотеці.

У 1834 р. до Києва було перевезено комплекс книжкових колекцій засновників і викладачів Волинського ліцею та інші збірки. Цілком очевидно, що зазначена книга М. Пелкі-Полінського потрапила до Києва під час надходження літератури з бібліотеки Волинського ліцею до бібліотеки Університету Св. Володимира. Книги авторства М. Пелкі-Полінського, безумовно, позитивно вплинули на формування наукового світогляду науковців і студентів Університету, написання лекційних курсів і підручників із математичних та природничих наук, методик викладання математики й фізики, що допомагало навчальному закладу формувати науковий європейський вектор, узагальнювати тогочасний європейський доробок із математики та фізики. Висновки й результати наукових досліджень М. Пелкі-Полінського потрапляли в поле зору тогочасних київських учених, і у XIX ст. науковий загал мав змогу вивчати його праці, адже вони вже зберігалися в Києві та Україні, у приватних бібліотеках науковців, бібліофілів і фондах бібліотеки Університету Св. Володимира.

Два видання М. Пелкі-Полінського зберігаються у фонді літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ.

Книга "*Początki trygonometrii płaskiej*" (1816 р., ВБЗІК ІК НБУВ, шифр: ІЗ пол. В 6149) — малого формату, обкладинка картонна, зеленого кольору [15]. На корінці золотистою фарбою нанесено геометричний орнамент, а на форзаці світло-зеленого кольору чорним чорнилом зроблено маргінальний напис "Tytus Koryowsky". На форзаці також розміщено старий шифр книги: "1091 — № 37 отд. 9 Гл. 9".

На титульному аркуші книги зазначено, що вона авторства М. Пелкі-Полінського, доктора філософії, вчителя математики Віленської гімназії. На звороті титульного аркуша уміщено цензурну вимогу за підписом (від 2 серпня 1816 р., Вільно) професора Х. І. К. Ходані, члена Комітету цензури, про те, що книгу надруковано за умови надання одного примірника до Комітету цензури, одного — до Міністерства освіти, двох — до Імператорської публічної бібліотеки та одного — до Імператорської академії наук.

Друге видання авторства М. Пелкі-Полінського, що зберігається у фонді літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ, — "*O geodezyi*" (1816 р., ВБЗІК ІК НБУВ, шифр: ІЗ пол. В 4001) [14]. Книга середнього формату, обкладинка з

коричневого картону, на корінці золотистими літерами надруковано назву книги. На звороті титульного аркуша уміщено аналогічну цензурну вимогу за підписом (26 березня 1816 р., Вільно) професора З. Немчевського, члена Комітету цензури.

Ймовірно, що ці наукові праці М. Пелкі-Полінського стали предметом зацікавлень і бібліофільських уподобань польських колекціонерів та потрапили до приватних бібліотек, а після Революції 1917 р. — до фондів ВБУ (нині — НБУВ).

В електронному каталозі (ЕК) Львівської Національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка (http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/JNUTXBPBRQ2L7YGUU58REXNHU1EFMB9NBFP1BDSSQP1Y7LP14H-49468?func=short-0-b&set_number=157538&request) наявна книга М. Пелкі-Полінського "*O geodezyi*" (1816), (2/0), яка зберігається в основному книжковому фонді (так званий підрозділ із виданнями XIX ст. під назвою "рідкісна книга" ЛННБУ) (Осн. кн. фонд (рід. кн)).

В ЕК ЛННБУ також представлено книгу М. Пелкі-Полінського "*Początki trygonometrii płaskiej*" (1816), (2/0), що зберігається в основному книжковому фонді (так званий підрозділ із виданнями XIX ст. під назвою "рідкісна книга" ЛННБУ) (Осн. кн. фонд (рід. кн)).

Серед книг М. Пелкі-Полінського у фондах ЛННБУ є два примірники його посібника "*Początki trygonometrii płaskiej*" (1816): під шифром 70836 (із печаткою Фундації гр. Віктора Баворовського і вписаним олівцем бібліотечним номером "№ 4486.2.G.52"; фото 8, 9) та під шифром 70836/2 (із печаткою Г. Павліковського і вписаним олівцем бібліотечним номером "XII.H.3" "7379"; фото 10). Є також два примірники "*O geodezyi*" (1816) під шифрами 38873 (із бібліотеки НТШ, про що свідчать наліпки бібліотеки НТШ у Львові на книзі; фото 11, 12,) і 38873/2 (із бібліотеки Фундації гр. Віктора Баворовського; фото 13).

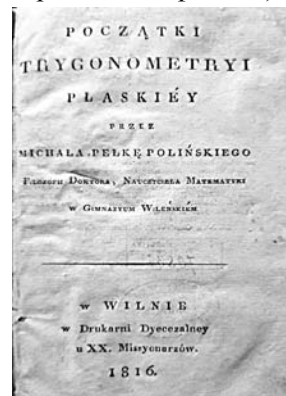

Фото 8. Книга М. Пелкі-Полінського "*Początki trygonometrii płaskiej*" (1816).

Фото 1. Качур

Фото 9. Печатка бібліотеки Фундації гр. Віктора Баворовського на книзі М. Пелкі-Полінського "Początki trygonometrii płaskiej" (1816). Фото І. Качур

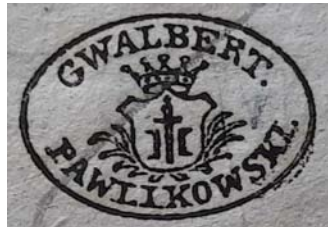

Фото 10. Печатка Г. Павліковського на книзі М. Пелкі-Полінського "Początki trygonometrii płaskiej" (1816) (ЛННБУ, шифр: 70836/2. Фото І. Качур)

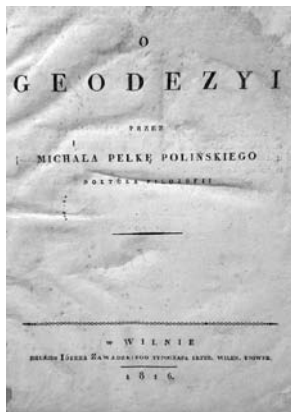

Фото 11. Книга М. Пелкі-Полінського "O geodezyi" (1816) (ЛННБУ, шифр: 38873. Фото І. Качур)

Фото 12. Наліпка бібліотеки НТШ у Львові на книзі М. Пелкі-Полінського "O geodezyi" (1816) (ЛННБУ, шифр: 38873. Фото І. Качур)

Фото 13. Наліпка бібліотеки Фундації гр. Віктора Баворовського на книзі Полінського "O Geodezyi" (1816) (ЛННБУ, шифр: 38873/2. Фото І. Качур)

(Далі буде)

Надійшла до редакції 6 липня 2024 року

До уваги передплатників!

Угоду щодо передплати на видання Книжкової палати України можна укласти безпосередньо з установою.

Звертайтеся у відділ підготовки та розповсюдження видань

тел. (044) 292-65-73

e-mail: vydannya@ukrbook.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 56 пр. Зам. 43.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html